

не матеріальна й не абсолютно об'єктивна, її сутність (як матриця пізнання для людини) не може тлумачитися винятково віртуально. Бо ж навіть естетика “безпосереднього переживання” певною мірою обмежена як горизонтами читача, автора, так і самого тексту. Про це, міркуємо, не варто забувати, адже саме текст — єдина реальність у літературознавстві. Категорично відкидати його інтенційність стосовно когнітивної діяльності професійного реципієнта — це, образно кажучи, різати гілку, на якій сидиш. Як приклад нецілковитої дієздатності думки про можливість попереднього вибудовування віртуальної теоретичної моделі наведемо той факт, що в рецензованій монографії І.Козлика помітно неповну гармонію двох частин праці — теоретико-методологічної і практично-історичної, про що вже говорилося.

Максимально узагальнюючи сказане, зазначимо, що дослідження І.Козлика порушує чимало актуальних (і навіть дражливих) проблем сучасного літературознавства. Воно обґрунтовує необхідність радикального перегляду сучасною наукою про літературу звичайних категорій, породжених колишньою

абсолютизацією міметичної природи мистецтва, а також широко прокламує важливість обраної дослідником методологічної позиції для вироблення адекватного інструментарію при аналізі літературних явищ. У цьому, на нашу думку, слід убачати найбільші переваги концептуального дискурсу рецензованої монографії. Інша річ, що не всі з названих положень до кінця точно й коректно апробовані на матеріалі жанрового простору філософської лірики. Охарактеризовані нами проблемні сфери дослідження, вважаємо, ще не раз зумовлять появу дискусій у сучасній літературознавчій практиці, що й засвідчить новизну аналізованої праці.

Хоч там як, діалог щодо сформульованих І.Козликом проблем розпочався. Автор запросив до дискусії всіх літературознавців фактом появи своєї монографії, у чому, за його словами, допомогла культурологічна благодійна фундація “Цинамоновий Хрущ”. Сподіваємось, що їх спільна мета подолати “синдром культурно-мистецької провінційності” насправді витворить привабливий міф міста Івано-Франківська й утвердить фактом культурного діалогу дієздатність концептуальних побудов дослідника.

м. Івано-Франківськ

Світлана Луцак

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ – ДУХОВНИЙ ЗАПИТ ЧАСУ

Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Юрій Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 2007.



Своєрідним свідченням спроможності нації, вікової незгасності її, незважаючи на нищення, колонізацію, оманкуртнення, завжди були такі зразки духовно-культурного, інтелектуального рівня, як “Слово о полку Ігоревім”, “Повість минулих літ”, літописи (давньоруські й козацькі), палей, хронографи, енциклопедії. Їхня з'ява слугувала не лише найвагомішим доказом самотождності народу, а й незаперечним аргументом супроти меншовартості. Тож не дивно, що люди, які дбають про його духовно-культурний, інтелектуальний потенціал не на словах, а на ділі, щораз потверджують цю, здавалося б, просту істину.

Безперечно, задля такого ствердження потрібно мати не лише ґрунтовні, енциклопедичні знання, розвинену інтуїцію, концептуальність мислення, а й неабияку наукову та громадянську мужність, не боязнь узяти на себе особливу відповідальність.

В Юрія Коваліва — автора-укладача унікальної “Літературознавчої енциклопедії” у 2 томах, знаного літературознавця, доктора філологічних наук, професора, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка, талановитого поета — усі ці якості є. Його сподвижництву можна по-доброму позаздрити, той факт, що одна людина змогла написати таку колосальну працю, де, за скромними статистичними підрахунками, 6563 статті,



вражас. Кажу це не заради красного слівця, а як людина, що добре знає енциклопедичну справу зсередини. Пропрацювавши тривалий час в УРЕ (Українській Радянській Енциклопедії) під керівництвом незабутнього Миколи Платоновича Бажана, у колективі спеціалістів екстра-класу, зрозуміла, яка це каторжна й водночас благородна робота, що потребує неймовірної зібраності, злагожденості, навіть самозреченості. На останньому наголошую особливо, бо лише зараз усвідомлюю, скільки б ще талановитих творів могло з'явитися з-під пера геніального поета Миколи Бажана за час, коли його голова низько схилилася над скрупульозним вичитуванням, редагуванням, по-справжньому академічним осмисленням усього корпусу статей, що склали своєрідний пам'ятник — УРЕ. А скільки часу й самого життя було витрачено на війну з цензурою! Навіть славетному академікові не завжди вдавалося відвоювати позиції, що для багатьох тепер явні, а в ті глухі часи складали незаперечне табу, непробивну стіну. Переконана, саме завдячуючи таким першопрохідцям, як Микола Бажан, можемо сьогодні гордо тримати в руках нарешті позбавлене цензури, науково вивірене й ошатне видання “Літературознавчої енциклопедії”, здійснене Юрієм Ковалівим. Прикметно, що ім'я Майстра для нього симптоматичне, адже ще в 1981 році молодий учений обрав темою своєї кандидатської дисертації романтичну стильову течію в українській поезії 1920—1930-х років, де проведено детальний аналіз і здійснено досить оригінальне прочитання (чи навіть першопрочитання) поезії Миколи Бажана, позбавлене ідеологічних кліше і трафаретів. Гідно продовжуючи його справу на енциклопедичній ниві, Юрій Ковалів, по-суті, став людиною-оркестром, що вмістила в собі цілий колектив і заповнила прикру прогалину, утворену після виходу трьох томів УЛЕ (Української літературної енциклопедії) — видання, завершення котрого для держави мало б стати справою честі. Проте, доки держава думає (певно, над черговим розподілом влади), доводиться працювати на ентузіазмі, самотужки. Ю.Ковалів не переймається нагородами чи винагородами, оскільки своє призначення знайшов давно і йде безкомпромисно й чесно цим нелегким шляхом. Ні на хвилинку не сумніваюся, що авторіві-укладачеві цієї вкрай необхідної енциклопедії не раз подякують науковці, учителі, викладачі, письменники, а основне — студенти, учні — майбутній інтелект нації. “Літературознавча енциклопедія” допомагає не лише синтезувати знання, а й навчає аналітично мислити,

вільно орієнтуватися у світі складних літературознавчих термінів та понять, відкриває цікаві наукові дискурси. У багатьох енциклопедичних статтях зафіксовано перспективу нових наукових студій, де вказано основні смислові коди й напрямки сучасних літературознавчих досліджень. Вдумливо дібраний матеріал становить своєрідну школу наукової рецепції з розвинутим сучасним термінологічним апаратом, що ввібрав досвід національного та світового письменства. Велику увагу зосереджено на літературознавчих концепціях, що стосуються родових і жанрових структур, стильової специфіки. Ю.Ковалів не оминув і суміжних галузей знань (мовознавства, фольклористики, журналістики, кінематографії, філософії, психології, естетики та ін.), що значно розширило смислове поле різних художніх формувань. Учений за визначальні принципи “Літературознавчої енциклопедії” обрав зіставлення традиції та новаторства, динаміку літературного процесу в діахронному та синхронному вимірах і неухильно дотримався їх, подаючи широку картину сутнісних процесів літературного життя від античності до нашого часу, пов'язаного з концепціями постмодернізму, постструктуралізму й деконструктивізму.

Важлива формуюча ланка енциклопедії — перцепція української літератури як цілісної іманентної структури, що становить органічну складову світового мистецтва, дійовий фактор загальнокультурного дискурсу. Не може не вражати всеохопність матеріалу, цікаві інтерпретаційні підходи й сучасний погляд на певні, здавалося б, усталені поняття. Фаховість, високий рівень наукового мислення дозволили проф. Ю.Коваліву вичерпно розкрити найскладніші поняття літературного процесу, його полемічні моменти, проаналізувати складні етапи літературної еволюції крізь призму різних методологічних концепцій, виразно заявивши про свою власну. На сторінках книжки відображено кращі надбання світової наукової думки, використано широку джерелознавчу базу, до якої, за авторським свідченням, залучено сьогочасні монографії, дисертації, що розглядають історію й теорію української та світової літератур. Значно полегшує пошук алфавітний покажчик статей, поданий наприкінці кожного тому. Чітка уніфікація й виразна дефінітивна означеність термінів та понять засвідчують високий рівень культури видання, сумлінність автора-укладача. Його досконале володіння мовою, трепетне ставлення до її скарбів позначилося на правописно-граматичних нормах, де до сьогодні, на жаль, залишається низка нерегульованих питань, пов'язаних, зокрема,

з написанням літери “г”, орфоєпією прізвищ іноземного походження та ін. Логічним виходом із ситуації стало зазначення різничитання деяких термінів відповідними понятійними парами, наприклад: хайку — гайку, апофеоз — апотеоз, міф — міт та ін. Апробовані тут принципи подачі матеріалу своєрідно узгоджуються з авторською настановою для читачів, що такого змісту та обсягу видання в історії української філології здійснюється вперше. Саме тому й поле для вдосконалення чи нових пропозицій залишається, але найважливіший крок уже зроблено. Суттєво, що високий академізм праці вже не дозволить опуститись нижче, а навпаки — послужить своєрідним стартом для освоєння нових вершин. Науково обґрунтований, вичерпний аналіз найважливіших літературознавчих понять, огляд сучасних історико-, теоретико-літературних значень та смислів дозволить вільно орієнтуватися в дискурсивному полі культури, її філософсько-психологічних, суспільно-політичних чинниках.

У контекстуальному полі “Літературознавчої енциклопедії” інтелектуальні проблеми й дискусії сьогодення, що вигідно відтінюються ретроспективними планами та проєкціями в майбутнє. Широкий спектр статей відображає загальні й конкретні тенденції розвитку літератури й філологічної думки, де значну увагу зосереджено на творчо-науковій практиці, специфіці формування та розвитку літературознавчих концепцій, засвоєнню досвіду світового й вітчизняного письменства. Чи не вперше так виразно означено проблеми поетики та генетики тексту, продиктовані необхідністю глибшого теоретичного осмислення однієї з базових філологічних категорій. Через текст осмислюються способи творчої роботи митця, еволюція його образної та світоглядної системи, принципи кодування та декодування текстового матеріалу у площинах різнорідних інтерпретаційних методологій на перетині гуманітарних, суспільних, природничих і навіть точних наук. Означення тексту як багаторівневої структури, що передбачає множинність моделей герменевтичного кола, залучає до сфери аналізу досить широкий матеріал, де на передній план виступає поняття його автентичності, підкріплене переконливою, логічно обґрунтованою аргументацією. Завдяки такому мотивуванню текст позбавляється ідеологічної заангажованості, кліше і трафаретів, тривалий час нав’язуваних цензурою (як царською, так і радянською), партійною критикою.

Важлива складова “Літературознавчої енциклопедії” — вироблення навиків

евристичного пошуку, ґрунтовного аналізу матеріалу, опанування теорією та методологією сучасного літературознавства, а досконале володіння термінологічним апаратом сприяє точності формулювання наукових висновків. Охоплення найважливіших понять і категорій у структурі генезису тексту дозволяє глибше зрозуміти природу його трансформацій, складні механізми не лише процесу письма, а й внутрішню логіку розвитку думки. Дефініюючи текст як невід’ємну складову культурного надбання нації, що визначає її духовний, морально-етичний потенціал, видання слушно зацентровує на неприпустимості довільного поводження з ним, ілюструючи взаємопов’язаність із нашим інтелектуальним та культурним контекстом. Розмаїття підходів до мистецьких, інтелектуальних традицій поглиблює знання та уявлення про онтологічну, гносеологічну природу літературних понять і явищ, їхню взаємозумовленість і змінність. Варіативність поглядів забезпечує від догматичних підходів та трактувань, хоча автор-укладач не уникає при цьому чіткості термінологічних означень. Власне, тут виразно простежується успішна професорська практика Юрія Коваліва, який не лише дбає про академічні засади філології, а й активно впроваджує цікаві наукові розробки в навчальний процес. Так відбувається апробація найновіших досягнень світової та вітчизняної історико-, теоретико-літературної думки, низки біографічних, культурних, суспільно-політичних реалій. Загалом це чи не перша енциклопедія, що ґрунтується на новому, посттоталітарному мисленні, де шлях духовного оновлення українського суспільства вбачається в поверненні до своїх коренів, незамулених джерел генетичної пам’яті, а також засвоєнні та примноженні цивілізаційних культурних цінностей. Синергія аналітичного модусу для цієї книжки передбачає паритетні засади творчої співпраці в реляції “автор-читач” і розрахована на вдумливого, зацікавленого реципієнта. Сучасний виклад вдало гармоніює з широким діапазоном нових літературознавчих реалій, поданих об’єктивно й виважено. Відчуттям смислової наповненості, творчої свободи завдячуємо динамізму, завзяттю та оригінальності мислення Юрія Коваліва, його унікальній здатності розпізнавати майбутні тенденції. Він їх активно і продуктивно осмислює, вирізняючи першочергові завдання для наукових студій. Серед таких завдань — системне дослідження знакової (семіотичної), естетичної та комунікативної функцій і природи художньої літератури, специфіки словесної

творчості в матриці сучасних наукових понять, еволюції художніх структур в їх синхронно-діахронному вимірі. Віддаючи належне науковій традиції, автор слушно розширює її межі, адже в нинішньому глобалізованому світі завдяки так званій “постмодерній свідомості” багато колишніх “демаркаційних” ліній між певними означеннями, критеріями, історичними практиками стерто. Сучасний стан теоретико-методологічної думки виявляє різні ступені засвоєння та продукування наукових істин, щораз закцентовуючи на їхній відносності. Чималу роль в цьому процесі відіграють різні дослідницькі генерації, широко презентовані в “Літературознавчій енциклопедії”. Вичерпність поданих фактів та об’єктивність оцінок поглиблюють розуміння літератури як творчості, її сутнісних значень і структурних закономірностей в естетичних, онтологічних, аксіологічних, епістемологічних аспектах. Кваліфікований аналіз теоретико-літературних тенденцій допомагає сформулювати розуміння історії літературознавчих учень, вибудувати єдину, логічно мотивовану систему наукових понять. Доступність викладу забезпечується детальним аналізом основоположних літерату-рознавчих теорій і методів із залученням суміжних гуманітарних дисциплін, посиланням на важливі літературно-критичні дослідження, розшифруванням культурних кодів різних епох, починаючи від давнього Сходу та Індії й завершуючи сучасними інтеграційними процесами світового мистецтва, проблемами культурологічного синтезу.

До об’єму матеріалу доречно залучено такі важливі аспекти сучасної практики, як інтернетні

джерела, наприклад, відомості про найбільшу інтернет-бібліотеку української поезії “Поетика”, юридичні складові літературної діяльності, зокрема питання про застереження авторських прав та ін. Слушною видається подача дефінітивних означень технічних параметрів книгодрукування, до яких належать такі поняття, як “гранки”, “верстка”, “договір видавничий” тощо.

Універсальність енциклопедії – своєрідне віддзеркалення обширу знань самого автора-укладача, що перебуває в постійному творчому пошуку, безперервному процесі продукування і втілення креативних наукових ідей. Думаю, не менш бажаним за рецензоване видання стане для читача наступний великий проект ученого – історія української літератури, що почала друкуватися на шпальтах журналу “Неопалима купина”. Власне, як і перший, він гідно відповідає на духовні запити часу, що вимагає нових розумінь, означень, смислів. “Літературознавча енциклопедія” яскраво це підтвердила навіть через маркетингову мережу. Так колись майже в “піратський” спосіб постала “Енеїда” Івана Котляревського, оскільки надто багато виявилось “любителей малоросійського слова”, які вже не хотіли задовольнятися численними списками і спровокували терпіння мецената Максима Парпури, котрий, усупереч авторській волі, надрукував довгоочікуваний твір. Прикметно, що це суспільство поставало на згарищі Великої Руїни й означило себе у Слові. Сучасні читачі також шукають себе у Слові. Тим відрадніше, що мовиться про слово енциклопедичне.

Мирослава Гнатюк

АВТОРИТЕТНА РЕВІЗІЯ

Дмитро Наливайко. Теорія літератури й компаративістика. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 347 с.

Сьогодні в українському літературознавстві компаративістика перебуває на піднесенні, зумовленому надходженням – упродовж останніх п’ятнадцяти років – нового теоретичного й методологічного матеріалу із Заходу (зокрема визнаних там філософів і культурологів просхідної орієнтації, таких як Едвард Саїд чи Гаятрі Співак). Отже, можна говорити про формування якісно нового варіанта інтегральної, як назвав її польський учений Богуслав Бакула, інтердисциплінарної компаративістики.

Аби осмислити значні досягнення літературної компаративістики останніх років, завдяки яким

ця маргінальна колись дисципліна долучилася до найпопулярніших у всьому циклі гуманітарних наук, варто пригадати історію її розвитку. Не секрет, що майже півтора столітнє панування французької школи завершилося лише 1958 року, коли на другому конгресі Міжнародної асоціації літературної компаративістики були засуджені позитивістська впливологія, шовіністичний підхід західних дослідників до власних національних літератур і недооцінка літератур “малих” європейських націй і слов’янського письменства. Під час конгресу звучали пропозиції щодо залучення до